

Les places del Mercadal de Girona: espais de socialització i espais viscuts des de la geografia del gènere

Anna Serra Salvi

Escola Universitària de Turisme

Universitat de Girona

anna.serra@udg.edu

Resum

L'article ens aproxima als resultats d'un estudi de recerca que es fixa en l'evolució de l'espai públic del barri del Mercadal de Girona, i més concretament en les tres places que s'hi ubiquen: Constitució, Josep Pla i Santa Susanna. Després de vint anys de l'inici de la transformació urbanística del barri, es fa una anàlisi de com aquestes tres places són percebudes i viscudes per les persones que hi habiten, especialment des d'una perspectiva de gènere.

Paraules clau: Espais públics, gènere, Girona, representacions simbòliques, espai viscut, urbanisme.

Resumen

El artículo nos aproxima a los resultados de una investigación que se fija en la evolución del espacio público del barrio del Mercadal de Gerona, y más concretamente en las tres plazas que existen: Constitució, Josep Pla y Santa Susanna. Después de veinte años del inicio de la transformación urbanística del barrio,

se reliza un análisis sobre como se perciben estas tres plazas y como las viven las personas que las habitan, especialmente desde una perspectiva de género.

Palabra clave: Espacios públicos, geografía del género, Gerona, representaciones simbólicas, espacio vivido, urbanismo.

Abstract

This paper presents the results of a research project focused in the evolution of the public space of the Mercadal neighborhood of Girona, and more precisely in the three squares that are located there: Constitució, Josep Pla and Santa Susana. After twenty years of urban regeneration in the neighborhood, these three spaces are analyzed from the point of view of the people that live there and experience them, specially from a gender perspective.

Keywords: Public Space, Geography and Gender, Gerona, Symbolic representation, urban planning.

1. Introducció i objectius de l'estudi

Aquest article exposa els resultats d'un estudi de recerca realitzat al barri del Mercadal de Girona, que tenia com a objectiu analitzar l'evolució urbanística d'aquesta zona i més concretament l'espai públic que s'hi ubica.

Amb l'arribada a l'ajuntament d'un govern democràtic, a principis dels anys vuitanta, el consistori va decidir treure la indústria del centre de la ciutat, deixant així uns terrenys nets que es destinarien a la creació d'espai verd per a la ciutat. S'iniciava així un procés de transformació urbanística al barri que durararia vint anys, fins a configurar-se el barri d'espai públic que avui es coneix. En aquesta transformació es van dissenyar i construir tres places: la Constitució, la Josep Pla i la Sta. Susanna. L'estudi es va iniciar amb uns objectius molt concrets en relació a aquest espai públic: primer, conèixer els motius que van portar a la creació de les places i observar en quina mesura aquests s'han complert. Segon, investigar les places en relació als conceptes d'exclusió/inclusió social i de gènere, de cohesió/socialització veïnal i d'identificació socioespacial. Tercer, observar si s'estableixen relacions de gènere diferents envers l'espai públic en qüestió, és a dir, si homes i dones usen i perceben l'espai de forma diversa i com s'articula aquesta diferència. En aquest sentit es van tenir molt en compte les representacions escultòriques que es troben al barri, i quines relacions s'estableixen entre el món simbòlic que aquestes representen i l'experiència viscuda per part de les persones que habiten al barri.

2. Apunts de la metodologia

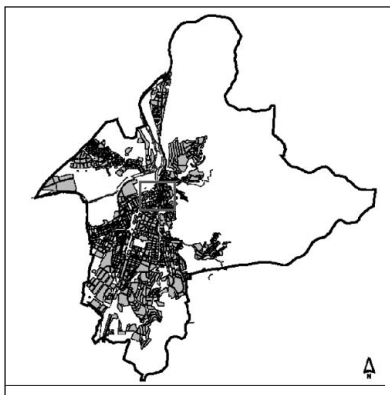
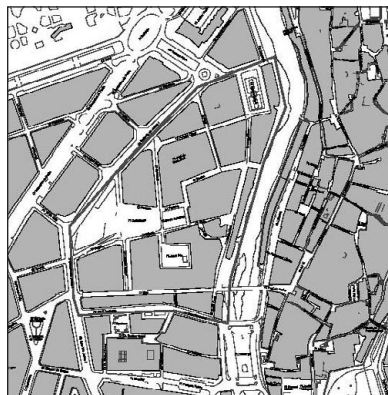
Al llarg dels darrers vint anys ha tingut lloc, d'una banda, el qüestionament de la possibilitat d'una geografia humana neutra, on la diferència entre gèneres i espais no fos tinguda en compte; i d'altra, el qüestionament d'una geografia de "gènere" que oblidés aspectes com ara la ubicació de la dona en els nuclis socials i la influència dels factors culturals en les diferents variants d'aquesta ubicació. L'experiència concreta dels homes i les dones no es pot desvincular de les formes simbòliques que els influeixen i els representen, així com l'anàlisi d'aquestes formes no té sentit si no es discuteix des de la seva percepció i efecte en els individus en un espai i temps específic. La geografia feminista ha anat integrant els mètodes de la recerca qualitativa per aproximar-se a la realitat de les persones del medi que s'estudia de forma interdisciplinària i multivalent.

Tenint en compte tot això, la metodologia de l'estudi s'ha basat en la recollida de informació a partir de la realització de 44 entrevistes a quatre nivells d'anàlisi: 36 entrevistes en profunditat a persones que viuen al barri, en igual nombre d'edat i en tres franges d'edat, per obtenir una quantitat més gran d'informació i més detallada; cinc entrevistes informatives a diferents agents socials; dos entrevistes a experts que van participar en l'urbanització dels espais que s'estudien, i una entrevista a una persona que va viure de prop l'expropiació de la casa on vivia arran de la transformació del barri. Recollir i reproduir la subjectivitat i l'experiència de les persones que habiten al barri, permetria comprendre la complexitat dels canvis en els fets socials i espacials. Aquest tipus de metodologia, alhora, permetria fer ús del concepte lefebvrià d'espai viscut (Lefebvre:1974) per comprendre l'experiència urbana que es dona de la interacció entre les persones i el medi.

La investigació es va complementar amb l'observació directa i l'elaboració de diferents documents cartogràfics, acompanyats de fitxes i descripcions escrites de les gravacions així com de fotografies, a fi d'explorar i analitzar el context, i documentar les desigualtats que es podien observar. Es va donar un paper adicional a la recerca bibliogràfica, documental i visual que comprenia d'una banda, el barri Mercadal de Girona, d'altra, les consideracions teòriques de l'espai públic com a tal, i finalment les reflexions teòriques sobre les diferències de gènere en els espais urbans.

3. L'àmbit d'estudi: les places en el barri del Mercadal

L'espai públic objecte d'estudi agrupa les places Constitució, Josep Pla i Sta. Susanna. Totes tres s'ubiquen al cor del barri del Mercadal de Girona, que es troba a la part antiga del centre de la ciutat de Girona i més concretament a la riba esquerra del riu Onyar.

Figura 1**El Mercadal dins Girona****Barri del Mercadal**

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades cedides per l'Ajuntament de Girona. Àmbit d'estudi.

La història del Mercadal es dibuixa al voltant de la sèquia que travessa el barri. Neix com un barri d'hortes per abastir les necessitats alimentàries de la població que viu a l'altre costat de la riba, i ja al segle XV acull una quantitat de convents diversos que el configuren com un barri de perfil religiós. La presència de la sèquia va afavorir ben aviat l'establiment d'uns molins fariners que serien el precedent de les fàbriques que més tard s'establirien al barri; una indústria que, amb la demanda d'espai per créixer dins de la ciutat, es veu obligada a traslladar-se. Entorn a aquesta indústria sorgeix un conjunt d'artesans que amb els seus petits negocis i tallers seran l'inici del comerç que avui s'ha convertit en el principal sector econòmic del barri.

Els orígens de les tres places objecte d'estudi els trobem en la redacció de l'antic Pla Parcial del Mercadal, aprovat l'any 1974. Aquest pla concebia la creació d'uns espais públics on hi havia emplaçada la fàbrica Grober, una indústria ubicada en el barri des de 1890, que es dedicava a fer botons i complements del tèxtil. L'enderrocament d'aquest edifici significava disposar en el centre de la ciutat, d'uns espais públics generats a partir d'un pla anterior, que l'Ajuntament considerava que s'havien de revalorar i optimitzar.

Plaça Josep Pla

Originàriament la plaça Josep Pla s'ubicava on hi havia el pati de la fàbrica Grober. Quan, a l'empara del Pla Parcial del Mercadal, es va iniciar la construcció de l'edifici del Banc dels Pirineus, es va mantenir aquest pati interior, amb la idea d'urbanitzar-hi una plaça que portaria el nom de plaça de la Serenitat. El Banc dels Pirineus va fer fallida i la plaça va quedar sense urbanitzar, de manera que l'Ajuntament el 1984 en va agafar la tutela, acordà de

donar a la plaça el nom de Josep Pla, i el 1987 va començar les obres de la plaça.

Aquesta plaça, però, va néixer com a coberta de l'aparcament subterrani que s'uniria més tard amb l'aparcament que hi hauria sota de la plaça Constitució. Enlloc no ha quedat escrit quina era la voluntat dels arquitectes o dels dissenyadors de la plaça en relació al clima emocional o de sensibilitat que es volia crear, de manera que es troba a faltar una filosofia en el projecte que aportés forma i esperit personal a la plaça, i que ultrapassés la necessitat, purament funcional, de cobrir un aparcament.

La presència de la ciutadania en el projecte va ser molt minsa, i només se'n va fer ressó a través d'algunes crítiques i pressions a l'Ajuntament perquè iniciés l'urbanització. Un cop començades les obres, aquest va ser un projecte deixat exclusivament en mans dels arquitectes, i no hi ha constància de participació ciutadana en cap altre moment.

Plaça de la Constitució

La Plaça de la Constitució és concebuda pels autors del projecte com "un test a la ciutat" (Esteban, Montero i Torres: 1994), aspecte que es transmet a partir de la diversitat de símbols que hi trobem relacionats amb Girona. Aquests símbols són: l'arbreda, les mosques narcisanes, els regalims, les carpes i les monedes que juguen, a tall de metàfora, amb el Banc d'Espanya que es troba a l'altre costat del carrer. És, doncs, una plaça molt pensada i amb un llenguatge simbòlic d'un nivell considerablement elevat.

El disseny de la plaça Constitució va néixer com a resultat d'un concurs públic. Així que es va fer públic l'avantprojecte escollit i es va constatar que no s'hi contemplava la creació d'un pàrquing subterrani, el reclam d'aquest per part de la ciutadania no va fer-se esperar. D'altra banda, els veïns que preveïen l'expropiació i posterior enderrocament del seu habitatge per la realització del projecte van començar a reivindicar compensacions econòmiques. S'iniciaven així dos temes polèmics que girarien entorn la plaça durant molt temps: l'aparcament i les expropiacions.

Aquest projecte constava de dues fases: la primera fase ocupava la urbanització de la plaça Constitució, i la segona, que s'executaria uns anys més tard, a la plaça que es coneix popularment com de Sta.Susanna. Amb tot, des que es va aprovar fins que es va executar, el projecte es va trobar sotmès a diferents pressions i interessos, que van fer que mica en mica s'anés modificant i dilatant tot el procés d'urbanització. A finals del 1984, davant els canvis urbanístics que es preveïen al barri amb l'aplicació del Pla Especial del Barri Vell, es va començar a contemplar la possibilitat real de la construcció del pàrquing soterrat, tan reclamat pels comerciants i veïns, de manera que els arquitectes guanyadors van haver de refer els plànols del projecte per a adaptar-los a les noves característiques de la plaça.

Figura 2 Plaça de la Constitució

Fotografia d'Anna Serra i Salvi.

Entre finals del 1986 i principis de 1987 es van enderrocar els pocs edificis que encara quedaven, deixant els terrenys nets per a l'execució del nou projecte urbanístic. La demolició d'aquests edificis va permetre percebre amb exactitud les dimensions de l'espai, ahora que va posar en evidència que l'envoltant que ofería la façana de l'Avinguda Jaume I no complia els mínims paràmetres arquitectònics per a ser considerada com a referència global de l'entorn de la plaça. A partir d'aquí es van implementar una sèrie de canvis en el projecte d'urbanització de la plaça, per tal d'evitar la presència d'aquest envoltant que no agradava, fins a tenir la plaça que coneixem avui.

A la Plaça de la Constitució s'hi contraposen clarament dues menes d'espais: un de ple i tou, on hi ha la col·lecció de plàtans amb un paviment de sauló compacte, i un de buit i dur que respon a l'esplanada de la part central, feta de formigó blanc. La zona verda vol ser un espai d'ambient més recollit, de passeig i tranquil·litat, que es diferenciaria de la part "dura" en la seva multifuncionalitat d'usos col·lectius com ara jocs, fires, balls, mítings... Els elements d'unió entre la zona tova i la zona "dura" es van trobant arreu de la plaça, per tal de no trencar la imatge de conjunt. Els elements simbòlics es troben repartits per tota la plaça.

És en la distribució i interrelació d'aquests elements que es comencen a trobar unes diferències notables a nivell de gènere. En la part tova hi observem, com a complement, els bancs amb crestes i les monedes, de formes dures i anguloses, recordant el món de la geometria i de l'economia; en la part dura hi trobem, en canvi, la presència dominant de l'escultura de "la nena". Es tracta d'una obra al·legòrica de Paco López, que recorda el naixement de la Constitució. Es troba ubicada en l'espai de transició de la plaça, asseguda sobre el mur de formigó, i reproduïx la figura d'una nena que va nèixer a Girona el mateix dia que es va signar la Constitució.

La lectura que se'n pot fer implica una convivència entre aspectes femenins i masculins situats a ambdues parts de la plaça, implicant una dialèctica que es dona de manera inversa en l'interior de totes dues parts i, al mateix temps, en el conjunt de la plaça, contrastant una part amb l'altra. La part dura aniria associada majorment al món masculí, per l'extensa presència del ciment, un material relacionat de sempre amb la masculinitat (a través del món de la construcció, de l'arquitectura i del disseny), que, en aquest cas, estableix un espai pla i angulós, mancat d'elasticitat o de corbes; en aquest espai, és la figura de la nena la que assumeix i centra absolutament tots els valors de feminitat, enmig d'un entorn connotat per la masculinitat. En la part tova s'hi dona una dinàmica inversa: d'una banda, les imatges de disseny i les monedes ens remetent al món tradicionalment masculí del poder patriarcal, dels diners i la ciència. Però aquests elements estan circumdatats per aspectes ben diferents, que s'han de llegir en clau femenina: per la presència de l'aigua (dels rius), dels arbres, de les mosques de Sant Narcís i per les carpes, que ens evoquen el concepte de mare terra i, per tant, de fertilitat, naturalesa i vida. Feminitat i masculinitat s'interrelacionen en les dues parts de la plaça; en cadascuna de les dues, i en el joc de contrastos entre les dues, s'estableix un diàleg constant entre tots dos aspectes de la naturalesa humana.

Si bé el disseny del projecte va ser obra del pensament de tres arquitectes, la presència de la ciutadania es va fer plausible des del primer moment que aquest va veure la llum. La primera veu que es va fer sentir va ser la dels comerciants, reivindicant la creació d'un pàrquing soterrat. La seva pressió, basada en cartes de protesta, entrevistes amb l'alcalde, participació en taules de debat i manifestacions a la premsa, va acabar aconseguint que la urbanització d'aquest pàrquing fos una realitat.

Un altre col·lectiu que també va fer sentir la seva opinió va ser l'escolar. L'equip directiu, juntament amb l'associació de pares i mares de l'escola, van iniciar una campanya sota el lema "Per una plaça més humana, per una escola més digna", per tractar que l'Ajuntament ampliés el pati del centre prenent part de la plaça Constitució. Tot i que dins l'àmbit de la campanya es van recollir més de 2000 signatures entre els ciutadans, aquesta va ser una proposta que no va reeixir. En definitiva, l'actuació conjunta dels comerciants, veïns i comunitat educativa va arribar a constituir una bona representació de la voluntat ciutadana en el projecte, i va col·laborar en la urbanització de la plaça, abans,

durant i després del procés. Una participació que malgrat causar la demora en la seva construcció no va contribuir a que en el futur esdevingués una plaça popular.

Plaça Sta. Susanna

El projecte de la plaça Santa Susanna va significar la segona fase d'urbanització de la plaça de la Constitució. Les dues places no només es van constituir i pensar en principi com un espai comú, sinó que articulaven una sèrie de correspondències i complementarietats mútues. En els orígens, tota la zona que aplega la pl. Constitució i pl. Sta. Susanna havia de ser un parc urbà, un projecte dissenyat pels arquitectes que tenia en tota l'àrea un sentit de funcionament global. Ara bé, igualment com va passar amb la plaça Constitució, que el projecte que es va acabar executant tenia poc a veure amb l'inicial, arribat el moment d'urbanitzar la segona part, el gener de l'any 1994, l'Ajuntament va repensar el projecte de la plaça de Sta. Susanna. En considerar que l'actual plaça de la Constitució ja tenia sentit en si mateixa, per raons de tipus funcional i d'acceptació de la ciutadania, es va optar per crear una plaça més buida d'elements construïts i es va anar configurant com un espai "natural", en oposició a la massiva presència de ciment i d'estructures arquitectòniques modernes de la zona de la Constitució. Heus aquí una primera dinàmica d'oposició que podem traçar: entre l'avantguardisme i la modernitat de la plaça Constitució i la funció de la plaça Sta. Susanna com a espai molt més tradicional i, fins i tot, tradicionalista.

El cas és que, si bé en un principi el disseny original es configurava a partir d'un pensament o entorn d'unes expectatives concretes, les pressions que socialment va patir aquest projecte va acabar generant una plaça tradicional i sense massa misteri; potser el millor de tot és que va acabar essent una plaça al gust de tothom. La presència de la ciutadania en el projecte de la plaça Sta. Susanna cal anar-la a buscar, paradoxalment, en el projecte d'urbanització de la plaça Constitució. Les nombroses manifestacions per part de la ciutadania en el sentit que aquesta darrera era una plaça excessivament dura i sense verdor, van fer repensar el projecte original i decantar-se per una plaça tradicional i aparentment tova, de manera que, la presència ciutadana en aquest projecte hi va ser de forma indirecta.

L'aspecte que cal considerar quan es mira el procés d'urbanització d'aquest espai públic, és el de l'expropiació de l'habitatge que van viure un conjunt de veïns que estaven afincats en l'única illa de cases que era necessari enderrocar per poder-hi construir la plaça. El litigi entre l'Ajuntament i els veïns va durar gairebé un any i mig a tenor de la quantitat econòmica que oferia la institució, i la demanda per l'immoble que sol·licitaven els qui havien de ser indemnitzats. L'acord va arribar a l'abril del 1993 i el desembre del mateix any es va enderrocar l'edifici. Malgrat la polèmica generada entorn d'aquest enderroc i

Figura 3
Plaça de Santa Susanna

les crítiques que va merèixer a nivell de premsa local, es pot afirmar sense cap dubte que els usuaris de l'espai i els residents del barri van assumir aquesta transformació i la van arribar a valorar molt positivament al llarg del temps.

A nivell d'estructures estètiques, sens dubte la més destacable en tota la plaça és la columna clàssica d'estil romà, dominada per una lletra A, que es troba davant del Museu del Cinema de Girona. Aquesta escultura és obra del poeta barceloní Joan Brossa, i va ser instal·lada en complir-se el primer aniversari del Museu, el mes d'abril de 1999. La placa amb el títol de l'escultura, que és "A de cinema. 1998" permet veure que no es tracta d'una simple escultura a l'ús, sinó que som davant d'un poema visual en tota regla, als quals tant aficionat era Brossa. Encara que els arbres que predominen són els aurons, situats en forma d'"U" tancant l'espai enfront l'església, les palmeres "washingtonianes" s'emporten el protagonisme. Símbol del "renaixement democràtic i socialista del darrer quart de segle" (Tello, 2002, p. 14), les palmeres del Mercadal dibuixen, amb la seva disposició, els números de la data de la Constitució (6-12); cal dir però, que el meu treball de camp revela que pràcticament ningú no és conscient d'aquesta evocació històrica. Igualment passa amb l'escultura de Brossa, que alhora que dóna un toc artístic a l'ambient, juga el paper d'element unificador entre la plaça i l'entorn. Aquesta escultura ha esdevingut un dels senyals d'identitat de la plaça i hi juga un paper significatiu a nivell de relació entre els usuaris i l'entorn.

4. Les places com a espais viscuts

Plaça Constitució

La plaça Constitució és, en sí mateixa, un espai de controvèrsia sobre el qual es donen constantment opinions enfrontades. Potser la més senzilla, però, alhora la més característica dissensió entorn de la plaça és la que discuteix el propi paper d'aquesta com a plaça. És a dir, si teòricament una plaça ha de ser un lloc de trobada i de convivència, que fomenti tant la reunió dels ciutadans i l'oci com la realització d'activitats col·lectives. Una part notable dels entrevistats atribueixen a la plaça Constitució una utilitat molt més funcional: tendeixen a veure-la simplement com un lloc de desplaçament o de pas, de connexió entre el Mercadal i la Gran Via, i no com a un espai que inviti a l'activitat dins d'ell mateix.

Ens trobem, doncs, amb la paradoxa que la plaça, espai públic per excel·lència, troba un cert rebuig per part del públic mateix que hauria de ser-ne alhora usuari i protagonista. La queixa que més manifesten les persones que he entrevistat és que la plaça no és acollidora. En el fons, es tracta d'un rebuig d'ordre estètic, donat que aquesta percepció es justifica sempre amb referències a la forma de la plaça i als materials de què està feta. És obvi que la mateixa anticonvencionalitat i radicalitat arquitectònica de l'espai, ha jugat aquí, en contra de fomentar-ne l'ús i l'acceptació per part del públic. La consistència en aquesta crítica, com es pot veure, és prou generalitzada per a permetre'ns registrar un rebuig purament estètic: es veu clarament que el concepte de "plaça" que tenen aquests usuaris ha d'implicar necessàriament un espai acollidor i de perfils més suaus que el que presenta aquesta zona. Es dona, doncs, una polarització clara entre la radicalitat del projecte arquitectònic i la seva viabilitat i acceptació per part de la població que n'hauria de ser usuària.

La polèmica entorn de les formes arquitectòniques de la plaça va lligada a la percepció directa d'aquest espai com a lloc de perill potencial, que es circumscriu sobretot a la utilització de l'espai per part dels nens i les nenes en les seves activitats lúdiques. Aquest aspecte va ser motiu de denúncia per part de l'associació de pares i mares de l'escola Eiximenis tot just acabada la plaça el setembre de 1993, de manera que l'Ajuntament va respondre ràpidament a la pressió de l'escola i va readaptar diferents aspectes de la plaça per a minimitzar-ne el perill. És molt significatiu, precisament tenint en compte aquestes modificacions de l'espai, que el perill potencial que s'hi percep continuï essent un dels aspectes recurrents en la crítica per part de les persones entrevistades. La percepció de la plaça i la seva particular arquitectura com a espai perillós per a la mainada, ve donada i condicionada directament per factors de gènere. De l'estudi en resulta que són les mares les que han interioritzat més els aspectes perillosos de l'arquitectura del lloc i les que són més capaces de ser més específiques a l'hora de descriure quins en són els espais potencialment perillosos. Les crítiques que en fan els homes en relació a aquest tema són mol-

tes menys, i tendeixen a ser molt menys precises. Aquest és un aspecte polèmic plenament vigent i marcat per condicionants de gènere.

Un altre aspecte recurrent en les entrevistes ha estat la focalització d'un dels perfils d'usuari habitual de la plaça en la figura dels *skaters* o patinadors. Són dos els tipus d'opinió que es donen en relació a aquest tema per part dels/les entrevistats/des. D'un costat la presència dels patinadors és percebuda com a natural, fins i tot com a lògica donades les característiques físiques de la plaça. D'altra banda, no es pot ignorar el fet que hi hagi algunes persones que perceben la presència d'aquest grup com a una ocupació, i com una restricció directa sobre el seu propi moviment per la plaça. Malgrat tot, no es pot dir que aquest factor constitueixi un element seriós de polèmica. Ara bé, el que sí que es percep és una nova decantació de l'espai en termes de gènere, donat que tots els patinadors són nois i no es troba cap noia dins del grup. La major part d'usuaris troben natural i consubstancial al tipus d'espai que s'ha creat en aquesta plaça, una mena d'activitat molt concreta restringida a una edat específica i absolutament masculina. A nivell de percepció simbòlica de l'espai, es pot establir una continuïtat absoluta entre la fredor, el poc acolliment que es troba a la plaça, (és a dir, la manca de connotacions simbòlicament percebudes com a femenines) i el fet que es trobi perfectament natural que aquesta plaça esdevingui escenari d'una activitat d'oci absolutament masculina.

Una plaça d'amor o odi

Cal deduir de la majoria d'entrevistes que he fet, que la percepció de la plaça Constitució es polaritza sempre entorn d'elements, o bé molt positius, o bé molt negatius. La majoria de les persones entrevistades no conceben la plaça com un lloc d'ús habitual ni d'activitats socials; tendeixen a veure-la bé com un espai de pas, bé com una zona que està ocupada especialment pels adolescents i pels *skaters*. En aquest sentit és gairebé unànimement negativa: la plaça es percep més com un espai de risc per a la mainada que com inofensiva zona de lleure.

A nivell d'apropiació de l'espai, la majoria d'entrevistats manifesten importants prevencions sobre la plaça, que tenen a veure repetidament amb la seva estructura arquitectònica i els materials de que és feta. En aquestes prevencions es relacionen directament les formes dures de la plaça i el ciment amb la manca d'un sentiment acollidor i d'una connotació convivencial. En si mateixos, els elements simbòlics que integren la decoració de la plaça són passats per alt o vistos com a aspectes antiestètics, amb l'única excepció de l'escultura de "la nena". De manera reiterada es percep una desvinculació notable dels residents respecte de la plaça com si aquesta no hagués complert del tot les funcions que li correspondrien com a espai públic. Ara bé; aquesta impressió seria només parcialment certa, perquè el treball d'observació ha mostrat que, de fet, sí que hi ha una utilització quotidiana de la plaça com a lloc de passeig i fins i tot

d'intercanvi social. L'aprofitament que se'n fa especialment en certes hores del matí i de la tarda i en les èpoques càlides de l'any, permet veure-la com un espai freqüentat tant pels seus residents com per altres persones de fora del barri. En aquest sentit, la plaça compleix a la pràctica amb unes funcions socials, i esdevé un espai d'acolliment a nivells molt superiors als que li atribueixen els mateixos residents del Mercadal.

Aquesta dicotomia entre la percepció de l'espai i l'ús real que se'n fa és molt representativa del lloc que la plaça ocupa en l'imaginari del Mercadal. Des del moment de la seva planificació, la plaça va suscitar adhesions i reaccions en contra que van ser absolutament apassionades. La percepció que se'n té avui respon encara a aquesta mena de dicotomies. El rebuig a aspectes claus de la seva naturalesa ve també complementat per l'adhesió o apreciació estètica d'algunes altres funcions o elements: per exemple, el fet que sigui un escenari per a grups d'adolescents, o la presència de l'estàtua de "la nena" que n'és l'element més unànimement apreciat.

No és cap coincidència que aquesta estàtua acapari la major part dels sentiments positius i conviviais que pot produir la plaça. Ja s'ha vist que les crítiques anaven molt enfocades a la manca d'aspectes simbòlicament femenins que es complementaven amb l'acceptació d'una activitat esportiva absolutament masculina a la plaça. Es lògic doncs, que els residents projectin cap a l'estàtua de la nena totes les connotacions femenines i de valors humans que troben a faltar quan pensen en la resta de la plaça. Es dona així una polarització de sentiments que decanta les percepcions que es tenen de l'espai a nivell de gènere: un ambient que es percep com a fred i "masculí" queda complementat per una figura simbòlica principal, en la qual es projecten els elements femenins i humanitzadors que no es veuen en el conjunt del lloc.

Com a conclusió, cal destacar que aquesta funció humanitzadora i socialitzadora de l'estàtua serveix també per a veure que la plaça en sí compleix molt més satisfactòriament la funció d'espai públic del que els seus mateixos residents en són conscients. La imatge més reveladora que s'ha contemplat en aquest sentit és la de la gent jove asseguda a ambdós costats de l'estàtua de "la nena" com si aquesta fos una membre més del grup. Enmig d'aquest entorn tan negativament connotat que és el conjunt de la plaça, la funció socialitzadora de la plaça continua i es fa efectiva.

Plaça Sta. Susanna

La plaça com a espai socialitzador

L'aspecte fonamental en la consideració de la plaça Sta. Susanna per part dels residents i que defineix clarament aquest espai en contrast amb les altres dues places, és la seva connotació com a lloc acollidor, òptim per al lleure i per a la socialització. Sense cap mena de dubte, aquesta plaça compleix amb escreix les

seves funcions com a espai públic; però no es tracta només que ho faci amb èxit, sinó que els residents del barri ho perceben així i es veuen a si mateixos com a usuaris de l'espai i protagonistes del mateix, alhora que en fan una bona apreciació estètica. La plaça Sta. Susanna esdevé l'"espai viscut" privilegiat, que aglutina i cohesiona la zona i es converteix en el seu referent més càlid.

Els elements definidors d'aquest espai són per a la majoria de les persones entrevistades, la vegetació, la sorra i un tipus de mobiliari clàssic (els bancs), que respondria més a la imatge tradicional del que ha de ser una plaça. Aquests tres elements recorren de manera continuada en el discurs dels entrevistats, fins a ser l'eix principal de la seva valoració del lloc; a ells s'afegeix la funció més purament lúdica, però també inequívocament socialitzadora, que té el bar instal·lat en un dels costats de la plaça, i que té una terrassa dins.

A nivell d'apreciació estètica, hi ha dos elements que determinen significativament la personalitat d'aquest espai, i que són valorats molt positivament: les palmeres i l'església. Es tracta de dos factors de naturalesa molt diversa: el primer ha estat introduït de manera més recent, arran de la creació de la plaça, el segon ha format part des de sempre dels referents essencials del barri. Les palmeres constitueixen un element natural, mentre que l'església és una construcció artificial. Ara bé: tant un element com l'altre es consideren essencials per a l'estètica del lloc i per donar-li una millor qualitat de vida. Les palmeres (situades en un dels costats) i l'església (que actua com a teló de fons del conjunt de l'espai) articulen una certa delimitació de l'espai de la plaça, que fa que tots dos elements es mencionin conjuntament en diferents ocasions. Les palmeres han sigut motiu d'algunes poques crítiques pel fet de ser flora no autòctona, i perquè tapen massa la façana de l'església: dues crítiques que si bé són aïllades, estan directament relacionades amb criteris estètics i de qualitat de vida, dos barems que continuen associant-se inequívocament amb la plaça. Curiosament, en cap de les moltes referències a les palmeres es té en compte el significat simbòlic que l'Ajuntament va mirar d'imprimir-hi: el traçat amb que estan plantades segueix la forma d'un 6 i un 12, dia i mes en què es va proclamar la Constitució. S'ha vist, doncs, indiferència davant el contingut simbòlic d'aquest element.

Segurament, l'aspecte més important en l'apreciació que els residents fan de la plaça Sta. Susanna és la gran utilització que se'n fa, que la converteix en un espai absolutament privilegiat a nivell de lleure i de socialització. No es poden establir diferències significatives pel que fa a l'ús de l'espai entre dones i homes; tant uns com altres se'n senten propietaris i protagonistes, i hi porten a terme els mateixos tipus d'activitats: asseure's, prendre el sol, prendre un refresc, passejar-hi la mainada, quedar amb els amics a la terrassa del bar. L'èxit de la plaça com a espai de socialització, sense elements de discriminació sexual, és absolut.

Potser l'únic aspecte en què s'ha observat una reiteració més freqüent de les crítiques entre les persones entrevistades ha estat en relació a la higiene; sense, però, que aquest hagi estat un aspecte excessivament polèmic. Més aviat es podria dir que forma part de crítiques puntuals, que demostren com el nivell

d'exigència en l'ús d'aquest espai és també molt elevat. Es pot notar una certa decantació de gènere en aquest tema, ja que gairebé totes les dones que parlen contra la presència dels gossos són mares i semblen preocupades per la higiene de cara a la mainada. Aquest tema, però, contradiu la valoració, tan majorment positiva, que es té de la plaça.

Convé consignar també la funció que la plaça adquireix com a lloc de joc per a la mainada i ocupat en bona part, durant la setmana, pels nens i les seves mares. En aquest sentit, la valoració de la plaça és també molt positiva donat que es constitueix en un espai segur en contrast amb la plaça de la Constitució, i es configura com l'espai de lleure i socialització més celebrat del barri. En relació amb això, el que es pot llegir més positivament a nivell de gènere és tant l'absència total de factors de discriminació com la projecció d'aquest espai més femení del barri.

Representacions simbòliques de la plaça: l'A d'en Brossa

La diferència entre una escultura tradicional i un poema visual es basa en la major capacitat connotativa que ha de tenir el segon, així com en la qualitat lúdica que el mateix gènere, com a joc que barreja la imatge i el llenguatge, vol tenir. Així, es pot veure que l'escultura en sí consta tan sols de dos elements: la columna clàssica, que pot remetre a l'art tradicional i classicista, i la A que la corona, una A que volgutament està desproveïda de qualsevol referent o element ornamental que la vinculi a cap tradició d'art. Entre aquests dos elements ja pot haver-hi un diàleg, que seria un diàleg de classicisme amb una modernitat desproveïda de referents estètics clars, o bé de la tradició i el monumentalisme versus l'actualitat i el despullament formal. Però el títol estableix de fet una altra sèrie de referents que justifiquen el lloc de l'estàtua davant el Museu del Cinema. La A és una "A de cinema", i la data és propera al final del mil·lenni, 1998. En la línia lúdica habitual d'en Brossa, se suggereix que la paraula "cinema" comença per la seva darrera lletra, no per la primera; és a dir, es planteja una inversió de l'ordre tradicionalment establert. L'escultura té diversos possibles sentits, però tots ells només poden establir-se a partir de la referència implícita al cinema, com a art trencador i avantguardista que correspon a la contemporaneïtat total, i que beu de la tradició i es recolza en ella (tal com l'A de l'escultura), per a quedar-ne lúdicament per sobre.

El tipus de relacions de significat que s'han establert entre les persones residents i aquesta escultura són interessants per a constatar el paper que els discursos d'avantguarda han jugat no només a la plaça Sta. Susanna, sinó al conjunt del barri. En general es pot veure com la "A" no deixa indiferents els residents que es senten complaguts i sovint sorpresos per la seva presència: tal i com correspon a un objecte d'avantguarda, l'escultura esdevé un element perpètuament suggeridor. També és cert, però, que la majoria de les reaccions no van més enllà d'aquesta sorpresa o d'una simple complaença estètica amb

algun contrapunt negatiu que també convé tenir en compte, és a dir, no es dóna una reflexió entorn del significat de l'escultura en si, o de com aquesta es relaciona amb el món del cinema. Per tant, la funció avantguardista (sorprendre i fer pensar) s'ha complert només a mitges i el joc proposat per Brossa no té lloc entre els residents del Mercadal.

Com a element de possible socialització i de referent simbòlic per al col·lectiu humà dels usuaris, es pot dir que ha fracassat. La podem veure, doncs, en contrast absolut amb la imatge de la nena de la plaça Constitució, que efectivament ha esdevingut tant un referent estimat com un element aglutinador dins l'espai que domina. D'aquest contrast en podríem treure conclusions respecte al tipus de relacions que la ciutadania estableix amb diferents tipus d'art; és obvi que la humanització que té amb l'estàtua de la nena és exactament el revers del joc abstracte i conceptual de l'escultura de Brossa, i que n'ha determinat la relativa incomprensió per part del públic.

Plaça Josep Pla

La plaça com a lloc de pas

La particular localització i situació urbanística de la plaça Josep Pla fa que aquesta sigui percebuda per les persones entrevistades com un lloc de pas, i no tant com un espai on es porten a terme activitats de lleure o de vida ciutadana. El fet que la plaça estigui comunicada amb quatre carrers d'àmplia circulació de vianants fa que s'agafi moltes vegades com a via de pas entre aquests carrers, i que es percebi com a espai comunicant. A més, el fet que tingui un pàrquing a sota contribueix directament a afavorir aquesta percepció; per molts residents, la plaça és simplement la tapadora del pàrquing soterrani.

Aquesta percepció de la plaça com a lloc de pas no és resultat únicament de la seva localització. Es desprèn clarament de l'estudi que hi ha raons estètiques de pes amplament compartides per la ciutadania, que provoquen un cert desafecte cap aquest espai, i que el fan percebre com a poc apte per al lleure i per a la vida ciutadana, amb poques excepcions. Les poques persones que la valoren positivament ho fan per la seva manca d'accidents urbanístics, circumstància que la pot fer segura per als nens i nenes. És molt notable que les valoracions més positives no responguin tant a criteris estètics sinó a la sensació de seguretat sobretot de cares a la mainada.

Els elements estètics: un espai indiferent?

És obvi que la indiferència causada per la plaça ve determinada pels seus orígens: la creació d'un pàrquing, més que no una plaça amb una filosofia concreta que li doni un sentit de conjunt i amb coherència amb el nom que se li

vol donar. O sigui, un cop tenim la plaça, se li dóna un nom, i és partir d'aquest nom que se li vol donar alguns trets de caràcter que li donin personalitat pròpia. És a tenor d'aquest raonament que es col·loca l'escultura dels llibres dedicada a Josep Pla, (obra de l'escultura Pia Crozet); però, és clar, la resta d'elements arquitectònics de la plaça no tenen cap relació amb l'escriptor, donat que no havien estat pensats en referència a ell. Aquest fet ha estat motiu de crítica en la premsa per part d'alguns coneixedors de l'obra de Pla, que més que analitzar l'espai públic en qüestió com un espai socialitzador, se'l miren sempre en relació a la figura humana de Pla. Es dóna la curiosa paradoxa que al mateix temps que aquesta escultura genera una acceptació més aviat passiva, sense massa entusiasme entre els nostres entrevistats, és també, d'entre totes les escultures i elements simbòlics de les tres places del Mercadal, la que és més fàcilment i correctament interpretada pels mateixos residents, que relacionen sense problemes el record de Pla amb l'escultura dels llibres. Es dóna per tant la coexistència d'una acceptació satisfeta, si bé poc entusiasta, de l'escultura, amb una identificació bastant generalitzada dels orígens i el seu significat, amb referència directa a Pla. Sens dubte és l'escultura del barri més àmpliament ben interpretada en el seu significat, però està lluny de generar una estimació semblant a la que es projecta cap a "la nena" de la plaça Constitució.

L'escultura vincula així la plaça en la percepció dels residents amb el món de la cultura; una vinculació que no es dóna en cap de les altres places del Mercadal. Irònicament, és en aquest mateix sentit que la plaça es veu desaprofitada, i podríem assenyalar al respecte la manca d'altres atributs en aquest espai que permetessin fer una identificació clara amb Josep Pla. En canvi, hi ha una altra manera que aquesta plaça és percebuda com a espai viu de cultura, si bé relativament desaprofitat: em refereixo a les projeccions de cinema que hi tenen lloc durant l'estiu i que són també ben valorades per una part dels residents. Es tracta, doncs, de la constatació d'una utilització de la plaça a nivell d'espai públic i activament participat, que la vincula una vegada més al món cultural. La simple indicació d'aquest fet per part d'alguns entrevistats, sense una insistència ni una valoració accessibles, fa pensar que aquest podria ser un camí que portés a un millor aprofitament i una millor valoració de la plaça en el seu conjunt. S'aprecia, així, una moderada acceptació de l'escultura dels llibres dedicada a Josep Pla, però, això no implica l'establiment de llaços afectius importants entre la ciutadania i aquesta plaça. En general, el resultat que s'obté del buidatge de les entrevistes és que l'espai és percebut sobretot, com més aviat fred i poc acollidor, mancat d'uns referents i condicionants que el facin propici a una vida ciutadana rica i activa. La forma mateixa, l'estètica de la plaça, envoltada per quatre passatges que comuniquen amb els diferents carrers que l'envolten, inviten a pensar en ella com un espai funcional, merament pràctic, desproveït del calor propi de l'experiència ciutadana activa.

A tall de conclusió, doncs, s'ha vist com la plaça de la Constitució era percebuda com un tot estètic fred, de difícil empatia, dominat pel ciment i per

una concepció d'avantguarda que feien mantenir una distància emocional a la ciutadania, i que, en certa forma, en motivaven el rebuig. En canvi, la plaça Sta. Susanna rebia totes les connotacions positives derivades del seu contrast amb la plaça anterior, que la definien com un entorn càlid, harmoniós i facilitador de la convivència i l'intercanvi ciutadà: la plaça més acollidora. Enfront d'aquesta polaritat, la plaça Josep Pla queda en una situació més aviat marginal, percebuda molt més clarament en termes pràctics de pura funcionalitat; es tracta d'un entorn que no genera ni adhesions ni rebuigs notables, i per això mateix esdevé simplement un espai de circulació neutre a ulls del ciutadà resident. A aquesta fredor en la percepció de la plaça s'hi suma el fet que estigui totalment desproveïda d'elements estètics que resultin plaents o agradables; com a molt, l'escultura a Josep Pla n'és l'únic element identificatiu que és acceptat sense més pel públic, sense un entusiasme especial. El tret més significatiu de la relació dels residents del Mercadal amb la plaça Josep Pla, és, el de la indiferència que es sent cap un lloc per on es passa i que serveix de comunicant amb altres llocs, però que no és escenari preferent de cap aspecte de la vida ciutadana.

5. Bibliografia

- BORJA, Jordi; MUXÍ, Zaida (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- FABRE, Jaume (1986). "Un jardí 'molt gironí' a la plaça de la Constitució". *Revista de Girona* [Girona], núm 120, p. 18-23.
- ESTEBAN, Juli; MONTERO, Joan M.; TORRES, Elies (1994). Projecte d'execució de reforma de la primera fase de la Plaça Constitució. El Mercadal.
- GIRÁLDEZ, Elena (2002). "L'espai públic i el desenvolupament urbà". A: TELLO, Rosa [coord.]. *Espais públics: mirades multidisciplinàries*. Barcelona: Pòrtic [Els juliols, Biblioteca Universitària], p. 43-55.
- GREED Clara; ROBERTS, Marion (1998). *Introducing urban desing: interventions and responses*. Londres: Longman.
- HARVEY, David (1989). *The urban experience*. Basil Blackwell: Oxford.
- LAWS, Glenda (1994). "Aging, contested meanings, and the built environment". *Environment and planning A*, vol. 26, p. 1878-1802.
- LEFÈBVRE, Henry (1974). *La production de l'espace*. París: Anthropos.
- MARQUÈS, Jaume (1979). *Girona Vella*. Girona: Ajuntament de Girona.
- MARTÍ, Xavier (1983). "Barri del Mercadal". A: Ajuntament de Girona. *Girona i els seus barris*. Girona: Ajuntament de Girona.
- MANSVELT, Juliana (1999). "Consuming spaces". A: LE HARON, Richard *et alii*. *Explorations in human geography: encountering place*. Oxford: Oxford University Press.
- NADAL, Joaquim (1997). "Girona: una proposta de regeneració urbana i canvi sociocultural". A: GRABIELLI Bruno et al. [ed.]. *La ciutat històrica dins la ciu-*

- tat. Seminari sobre mètodes i experiències d'intervenció*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, p. 95-104.
- NOGUÉ, Joan (1985). *Una lectura geogràfico-humanista del paisatge de la Garrotxa*. Girona: Col·legi Universitari de Girona i Diputació de Girona.
- PAIN, Rachel *et alii* (2001). *Introducing social geographies*. Londres: Arnold.
- SANGUIN, André-Louis (1981). "La géographie humaniste ou l'approche phénoménologique des lieux, des paysages et des espaces". *Annales de Géographie* [París], set-oct, p. 560-587.
- TELLO, Rosa. (2002). "Mirades a l'espai públic: introducció". A: TELLO, Rosa [coord.]. *Espais públics: mirades multidisciplinàries*. Barcelona: Pòrtic [Els juliols, Biblioteca Universitària], p. 11-26.
- WEISMAN, Leslie Kanés (1992). *Discrimination by design: a feminist critique of the man-made environment*. Urbana: University of Illinois Press.